

LÁNGÉSZ ÉS ÓRÜLET

ASZELLEMÓRIÁSOKNAK, különösen életükben, többnyire rajongóik és ádáz ellenségeik vannak. Az Isten legnagyobb ajándéka az emberi értelem. A természet legnagyobb csodája az emberi értelem alkotó ereje. Az ajándékokat hódolattal szoktuk fogadni, a csodák előtt rendszerint leborulunk. De azt, aki dúsabb ajándékot kap, mint mi, aki a csodák áldásában bővebben részesül, bizony nem egyszer irigyeljük és gyűlöljük is. Gyarló emberi tulajdonság: észokok helyett hangulatok, érzelmek, indulatok alapján ítélni. Pedig ilyen lelki rúgok a fő mozgató erők bennünk akkor is, midőn tisztelettel vagy félelemmel, irigységgel és gyűlölettel nézzük azokat, akik szellemileg fölöttünk állanak. Egy ember lelki képességeinek értékelésében az iránta való hódolatunk, tiszteletünk, rajongásunk éppen úgy ítéletbeli fogyatékoságnak, tévedésnek, egyoldalú túlzásnak teheti alapját, mint irigységünk vagy gyűlöletünk.

A zseni és az elmebetegség összefüggésének, rokonságának kérdését nem az irigység és nem a gyűlölet szülték, de a tapasztalati megfigyelések tették indokolttá a problémának tudományos-elmeorvosi megvizsgálását. Egészen természetes azonban, hogy már a rokonság lehetőségének feltételezésével szemben is másképpen viselkedtek és viselkednek a rajongók és másképpen a gyűlölködők. A rajongók a zseni méltóságát, a zseni tekintélyét féltik az elmeorvos beavatkozásától. A gyűlölködők kárörömmel kürtölik világgá és általánosítanak, ha az elmeorvos megállapítása szerint egy-egy szellemóriás bizonyos tekintetben fogyatékosnak, betegesnek bizonyult, vagy kiderült róla, hogy éppen elmebetegségben szenvedett. Szabad tehát vájjon ezzel a kérdéssel nem szakfolyóiratban foglalkozni? Hiszen mindannyian tudjuk, hogy a csak nemrég elhunyt nagyjainknak gyűlölőik nem egyszer még ma is nagyobb számban vannak, mint csodálóik. Véleményünk szerint minden azon fordul meg: ki és hogyan nyúl a tárgyhoz. Egy bizonyos: a zseni értékét csak a zseni alkotásának jelentőségével lehet mérni. Az igazi zseniális alkotás pedig idő- és ítéletálló. Nincs az az esztétikus, nincs az az elmeorvos, ki az ő megállapításai-val annak értékéből egy jottányit is képes elvenni.

A zseni és elmebetegség közötti rokonság kérdésének története mondhatni egyidős az emberiség történetével. A régi bölcssek: Euripides, Sokrates, Demokritos, Plato, Seneca, Aristoteles, Diderot stb. mind foglalkoztak vele. Hogy a probléma újból az érdeklődés előterébe került, annak több oka is van. A legjelentősebb a tudományok fejlődésé-

ben keresendő. Egészen természetes, hogy minden tudomány, ha fejlődésében újabb komoly állomáshoz érkezik, régi megállapításait haladásának megfelelően átvértékelní igyekszik. Problémánk újabb megvilágításához az ösztönzést a lélektannak, különösen a primitív népek lelkicletére vonatkozó kutatásoknak, a pszichoanalitikus elmélyedésnek, az örökléstan ismeretek haladásának és nem utolsó sorban a pszichiatriai alkattani kutatásoknak új eredményei adták. A zseni fogalmának lélektani tisztázása a magasabb értelmi képességek vizsgálatához kapcsolódott. A kérdést a tudományos irodalomban a legkimerítőbben a modern typologia megteremtője, Kretschmer, valamint a híressé vált „Genie, Irrsinn und Ruhm“ című hatalmas munka szerzője, Lange-Eichbaum tárgyalják.

Mindkét szerző a kérdésnek sok új oldalát világitotta meg, a vizsgálati lehetőségeknek számos új útját mutatta meg, rengeteg értékes pathographiai adatot gyűjtött össze, de a kérdés lényegére, a probléma gyökerére vonatkozóan tulajdonképpen újat nem mondott, a régi, még Lombroso által képviselt álláspontot tette — ha módosítottan is — magáévá. Kretschmer szerint „a zseni ritka és szélsőséges változati képződmény, kinek éppen szélsőséges voltánál fogva sok lényegbeli közössége van a szintén szélsőséges pathológiás kilengésekkel.“ A rendkívüli tehetség mellett a zseni egyik legfontosabb és nélkülözhetetlen összetevőjének a psychopathiát tartja, mely azonban egymagában még nem belépőjegy a Parnassusra. (Psychopathának álmában az olyan egyéneket nevezük, kiknek a normálistól eltérő, szokatlan, az elmebetegségekre emlékeztető kóros lelki tulajdonságaik vannak, az ilyen egyének elmebetegségekre, lelki megrázkódtatások okozta ideges reakciókra, neurosisolara, élvezeti szerekkel való visszaélésekre, alkoholizmusra, morphinizmusra, cocainizmusra különösen hajlamosak. Általában érzékenyebb idegrendszerűek, mint az egészséges ember.) Lange-Eichbaum tagadja a zseninek, mint sajátágos embertípusnak, mint természeti objektumnak létezését. Állítja, hogy zsenik a legkülönbözőbb fajtájú emberek közül, még a korlátoltak közül is kikerülhetnek. Bár határozottan nem mondja ki, a hírnevet és a zsenit többnyire azonosítja, mert hiszen a nagy hírnévre szert tett embereket tiszteli a tömeg zseniként. Lange-Eichbaum szerint a zseni és az elmebetegség nem azonos fogalmak, de a különcc, az elmebeteg könnyebben válhat híressé és ezáltal zsenivé. Ha a „Genie, Irrsinn und Ruhm“-ban összegyűjtött adatokat vizsgáljuk, a szerzővel egybehangozóan mi is gyanút fogyhatunk, hogy a híressé vált emberek túlnyomó többsége sem épelméjű, sem elmebeteg nem volt, hanem a psychopathák nagy táborából került ki. Lange-Eichbaum nagyjában 10%-ra becsüli azoknak a híres embereknek számát, kik lelkileg egészségeseknek mondhatók, ugyancsak 10%-ra az elmebeteg kiválóságok számát, míg a „zsenik“ 80%-át a psychopathák közé sorozza. S valóban megállapítható, hogy sok zseni szenvedett a neurosis valamilyen fájában, sok zseni esett áldozatul a mérgezősomszomságnak, alkoholizmusnak, morphinizmusnak, sok kiváló embernél fordultak elő átmeneti tudatzavarok, az érzelmi, a sexuális élet anomáliái. Lange-Eichbaum ezeknek a psychopathiás tulajdonságoknak a zseniális alkotás keletkezése szempontjából is genetikai jelentőséget tulajdonít, s azt mondja, hogy a zseniális egyén teljesítménye gyakrabban származik pathológiás indítékból, mint egészségesből, különösen gyakran neurotikus feszültségekből, szertelenségekből, kórosan fokozott tevékenységi ösztönből, csapongó, zabolátlan képzelettevékenységből, a mérgeélvezés keltette élményekből vagy éppen psychotikus élményekből. Az egészséges, mindennapi életmódot folytató ember, legyen bármilyen tehetséges is, nem tűnik ki annyira a többiek közül, mint a psychopatha, akiben mindig van valami különös, újszerű, titokzatos, kinek életfolyása is különbözik és gyakran tragikus fordulatokkal, súlyos lelki krízisekkel színezett és aki nem egyszer psychotikus megbetegedésekkel, öngyilkossági kísérletekkel vagy éppen öngyilkossággal kerül a figyelem, a szenzáció középpontjába. A beteges indítékból származó alkotás éppen idegenszerű, homályos, titokzatos tartalma miatt könnyebben kerülhet a hír szárnyára. Lange-Eichbaum tanításának végső eredményeként a következő tételt állítja fel: nem a zseni abnormis, hanem az abnormis lesz könnyebben híres és válik ezáltal könnyebben zsenivé.

Kretschmer, de különösen éppen Lange-Eichbaum állásfoglalása a zseni és elmebetegség összefüggésének kérdését megint az érdeklődés homlokterébe juttatták. A magyar szerzők közül elsősorban

Schaffer Károlynak, a nagy magyar psichiaternek véleményét tartom kiemelkedőnek, kinek a kérdésre vonatkozó felfogását, mely a Lange-Eichbauméval homlokegyenest ellenkezik, a Magyar Szemle olvasóközönsége a lap hasábjain már olvashatta. Emlékeztetőül a következőket idézem: „Lange-Eichbaum szerint a psychopathia bizonyos zseninemző értékkel bírna, mondván, hogy bár a psychopathia önmagában bizonyos csökkent élettani, biológiai értéket jelent, vagyis saját kifejezése szerint tulajdonképpen bionegatív és így nem logikus psychopathiás nagyobbértékűségről (psychopathische Höherwertigkeit) szólni, mégis azt mondja, hogy az, ami a psychopathia segítségével áll elő, az a magasabbértékűségnek jellegével bírhat és így a psychopathia mintegy kovásza lehet a zseniális teljesítményeknek. Ez az eszmemenet hamis, mert bárha kétségen felül áll, hogy elmebajosok zseniális dolgozat művelhetnek, de ezt semmiképpen elmebajuk segítségével, még kevésbé ennek egyenes következményeképpen, hanem elmebajos mivoltuk mellett fennálló legmagasabbrendű tehetségük következtében. Mert hiszen kézenfekvő természettudományi szempontból, hogy egy bionegatív tényezővel, amilyen a psychopathia, nem lehet egy biopositív munkát létrehozni és ilyen a lángész munkája.“ Schaffer a Lange-Eichbaumféle tant általában tévtannak minősíti és azt állítja, hogy a lángész nem pszichiátriai kérdés. „Ha a lángész és elmebaj egymásmellen fennforognak, úgy a kérdés mindig az, hogy milyen viszonyban állanak egymáshoz; lehet, hogy semmilyenben, lehet hogy inkább hátráltatóbban és csak költők és képzőművészek esetében lehet az elmebaj olykor színező, lendítő hatással, de semmiképpen nem hat közre a teremtő munkában, mely egyesegyedül a természetadta nagy képesség szüleménye.“

Magunk egy régebbi tanulmányunkban a kérdést illetően a következőkben foglaltunk állást: Felfogásunk szerint zseniális alkotások teremtéséhez nem szükségesek feltétlenül az átlagostól kóros irányban eltérő lelki sajátosságok, de egy minél általánosabb magasabb fokú lelki fejlettség (melybe nemcsak az értelem, hanem az érzelmi és ösztönös élet hatalmas fejlettsége is bele értendő) disponálhat valakit — megfelelő milieu, megfelelő élmények megélése következtében — zseniális alkotásokra. A lelki anomália és a kiváló képességek nem azonosak, de miként több az olyan átlag ember, kinek lelke nem ideálisan harmonikus, több a diszharmonikusan fejlett, psychopathiás, bionegatív sajátságok fölött rendelkező zseni is.

A kérdés kielégítő megoldásának sikertelenségét véleményünk szerint elsősorban abban a körülményben kell keresnünk, hogy ma még nemcsak a psychopathia, de bizonyos szempontokból a zseni fogalmát sem tudjuk kellően körülhatárolni. Egészen bizonyos, hogy nem nevezhetünk minden az egészséges emberre jellemző tulajdonságot biopositívnak, mint ahogy azok a tulajdonságok, melyeket általában psychopathiásoknak szoktunk nevezni, sem mind bionegatív jelenségek. Minden valószínűség szerint ugyanazok a tulajdonságok, melyek egy bizonyos lelki szerkezetben alkotásra Ösztönző, értékes tartalmak, a lelki szerkezet másformájú összetételében hátráltatóak és károsak lehetnek. Minő más jelentőségű a léleknek fokozott érzékenysége, vagy a hangulatéletnek optimizmusra hajló, emelkedett, derűs, hypomániás beállítottága a silányabb értékű vagy akár átlagos képességű és a magasabbrendű egyénnél! A fokozott érzékenység a közepes vagy silányabb értékű egyénnél általában alkotásgátló, hátráltató fogyatékoság, mely egyben állandó forrása a meddő elégedetlenkedésnek, a környezettel való kritikátlan, oktalan konfliktusoknak. Ki ne ismerné a kákán csomót találókat, kik keresve keresik az alkalmat, hogy megsértődhessenek, visszavonulhassanak és a sértődöttség és a dac árca alá rejthessék a vállalt vagy reábizott munkára való képtelenségüket. Még az aránylag értékes egyén is könnyen áldoz-

tául eshetik tevékenységét illetően fokozott lelki érzékenységének. Az emberi szellem felöltő óriásaiban egytől-egyig feltekinthetjük a psyches hyperaesthesiát, mely tulajdonság Boda szerint a zseninek mindenkori velejárója. Ez a fokozott érzékenység a zseninél ha egészen természetesen a környezettel való gyakori és könnyebb vagy súlyosabb konfliktusok okozója lehet, egyúttal nagy impresszionabilitást is jelent és az alkotásra való törekvés egyik legfontosabb rúgóját teszi. A fokozott érzékenység egy mély biopsychés labilitásban kell magyarázatát lelje. Ez a labilitás, minthogy a psychopathiánál is megvan, lehet bionegatív tulajdonság, de a zseni szempontjából nélkülözhetetlen érték. A jelentéktelen hypomaniás ember az üres szóáradat tengerével, állandó fecsegésével teszi próbára embertársai türelmét, de a közepes tehetségű ember is az ő emelkedett hangulatában, bár látszólag sokat tevékenykedik, kapkodó lesz, ki egy gondolat-sort sem képes kellően befejezni. A zseni ugyanezt a hajtóerőt olyan módon tartja hatalmában és használja fel rendszerint tudatosan, hogy általa új összefüggésekre, sajátosságokra, más által meg nem látott kapcsolatokra derít világosságot. Hogy minő energiaforrást jelentenek ezek a tulajdonságok a zseniknek, bizonyítja, hogy nem egyszer tudatosan, mesterségesen fokozni igyekeznek érzékenységüket, emelkedett hangulatukat. Így volt például Adyknak eleme a harc, mert a bántás csak új és új szépségeket teremtett benne.

A ZSENI FOGALMÁNAK lélektani tisztázásához magyar szerző munkássága révén jutottunk közelebb. Boda István „A zseni lélektanához” című alapvető tanulmányában pszichológiai szempontból a zsenit mint külön speciest, mint jól körülhatárolható egységet, egészet állítja elének. Boda a zseniális alkotást „egy—a tudományos elemzésnek hozzáférhető, meghatározható, szervesen strukturált és jól tagolható egészet tevő — sajátos zseniális személyiségből szervesen és szükségszerűen fakadottnak ítéli, amely személyiség bizonyos lényeges vonásaiban minden esetben lényeg szerint ugyanaz és amelyre, összetevőinek egyik legjellegzetesebb, sőt éppen a zsenijelleg tekintetében talán legdöntőbb jelentőségű csoportjaként értelmi tényezőknek igen magasfokú fejlettsége és sajátos egymáshoz rendeződése is szükséges.” Közleményünk rövidre szabott volta nem engedi meg, hogy a Boda által megállapított zseni-jegyekkel részletesebben foglalkozzunk. Bizonyos azonban, amint arra maga Boda részletesen utal, hogy a zseninek sok olyan lelki sajátossága van, amely lelki sajátosság a psychopatháknál is megtalálható. Így a már fentebb említett fokozott érzékenység, az élénk képzelet, a hajlandóság „egy külön világ” kialakítására, a nyugtalanító, tevékenységre ösztönző nagy lelki feszültség, az erős szabadság- és autonómiavágy, stb. Ezek a tulajdonságok a külvilág, a környezet behatásai következtében, szinte természetesen, nem egyszer elkerülhetetlenül a psychopathákra emlékeztető reakciókra, állásfoglalásra készíthetik a lángelmét, ki éppen olyan túltengő önérzetűnek, összeférhetetlennek, következtelennek, állhatatlannak, féktelennek, kíméletlennek, önzőnek tűnik fel, mint amaz, annak ellenére, hogy a zseni erkölcsi komolysága, magasabb eszmé-

nyekre irányuló izzó, legyőzhetetlen kitartása ilyenkor is minden kétségen felül áll. Valóban, ha a zseni egész lelkiségét és a psychopatha egész lelkiségét vesszük vizsgálat alá, a mélyreható psychopathológiai analízis minden esetben bizonyíthatja, hogy a két lelki szerkezet közötti rokonság csak látszólagos, illetve csak hasonlatosság, de nem azonosság. Ranschburg szerint a hétköznapi emberben is megtalálnék, ha életét éppen olyan tüzetesen átvizsgálnék, mint ahogy azt a lángelme életével szoktuk tenni, mindazokat a különböző apró furcsaságokat, tökéletlenségeket, félszégeket, amiket a zseni jellemző tulajdonságaiként próbáltak megállapítani. A lángelménél azonban a lelki élet minden kifejeződése, a tökéletes vonások és a hibáságok közötti ellentétek is erősebb világításban tűnnek fel és »által éleesebbek. Nem a hibák teszik a lángelme jellemző tulajdonságait. Semmi esetre sem. „Igaz csak az, hogy a lángelméknél néha a hibákban is megnyilvánul az egyéniségnek az átlagosnál nagyobb stílusa.“ A zseni értékéből mit sem von le, hogy kiválóságai mellett hibái is vannak. Ez csupán azt bizonyítja, hogy ő sem természetfölötti, ő is csak ember.

Ha azonban a psychopathologia szemüvegén keresztül kissé mélyebbre hatolva vizsgáljuk a szellemóriások, különösen a költők és írók munkáit, a lángelmék és a psychopathák lelki megnyilvánulásai között lévő hasonlatosságnak még egy okára bukkanunk. Hogy ezt megértsük, tudnunk kell, hogy az elmebeteg ember leikéből nincsen semmi olyan tulajdonság, nem történik semmi olyan, ami akár tartalmában, akár lefolyásának lényegében, módjában, formájában az egészséges ember lelki tartalmaitól és lelki történéseitől fajamas módon különböznek, hanem az elmebetegségben az egészséges emberre jellemző megnyilvánulások csökkent, vagy fokozott, vagy torzított alakban jelentkeznek. Az, ami a psychikus ember értelmi, érzelmi, akaratos világában furcsa, meglepő és titokzatos, vagy egyenesen újnak tűnik fel, az egy ősbibb, mélyebb lelki rétegnek megnyilvánulása, olyan lelki mechanizmusnak önálló működése, mely a gyermeki léleknek mindennapos jelensége, de a kifejlett értelmiség hatása következtében a felnőtt korban már lényegesen átfomálódott. A psychikusok lelki folyamatai a betegség agyi lokalizációjának megfelelően nem egyszer folynak le egy-egy ilyen ősbibb lelki rétegben, mely lelki rétegek az átlag egészséges ember akaratának hozzáférhetetlenek és legfeljebb álmokban, delíriumokban mutatkoznak meg. A zseni és a psychopatha egyaránt könnyen tud hozzáférni ezekhez a mélyebb rétegekhez. Rokonság ez? Vagy csak hasonlatosság? Kétségtelenül nehéz a válasz, mert hiszen nem egy zseninél látunk élete folyásában is és nem csak alkotó munkájában, ilyen hisztériás, schizoid psychopathiás reakciókat. De a psychopatha mindezt tudattalanul veszi igénybe, míg a zseni az ő munkásságának szolgálatába állítja, alkot és teremt általa. Hogy mennyire tudatosan teszi, bizonyítja, hogy szándékosan fordul olyan élvezeti szerek használatához, melyek ezt a készséget fokozhatják. Érdekes erre vonatkozóan Ady vallomását az alkoholról a Magyar Pimodánban elolvasni. Kétségtelen, hogy az ősbibb, primitívebb lelki rétegeknek korlátlanabb érvényesülése, önállóbb, eleve-nebb élete, könnyű hozzáférhetősége a psychopathiás egyének reakciói-

val teljesen megegyező megnyilvánulásra hajlamosíthatja a zsenit. Mindez azonban még mindig csak hasonlatosságot, de nem azonosságot jelent. Egészen természetes, hogy ha a zseni még psychopathiás is, primitív lelki életét a mindennapi életben is sokkal gyakrabban fogja igénybe venni. Hogy annak az ősi gyermeki psychének nemcsak költők és írók, de a tudósok alkotó munkájában is jelentős szerepe van, több példával volna bizonyítható. Én csak hivatkozom a néhai nagy magyar belgyógyász, Jendrassik Ernő vallomására, mely szerint ő a calomelnek húgyhajtó hatását megálmodta.

MiG PSYCHOLOGIAILAG Boda Istvánnak sikerült a zsenit, mint létező objektumot, határozott vonalakkal megrajzolni, biológiai téren a kérdés még kellően tisztázva nincsen. Vitatott kérdés a zseni keletkezése éppen úgy, mint a zseninek biológiai szempontból való silányabb vagy többértékűsége is. Ma a leginkább elterjednek tekinthető az a felfogás, mely a zsenit biológiai is szélsőséges változat! képződménynek fogja fel, kinek sok érintkezése van a pathológiás bionegatív szélsőségekkel. Így szokás hivatkozni a tehetséges egyének átlagos rövid élettartamára, psychosisokra való hajlamosságára, utódaiknak csekély számára, mint bionegatív sajátságokra.

Az orvostudomány bizonyította, hogy a testileg, lelkileg fogyatékosak átlagos életkora alatta marad az emberiség átlagos életkorának. A psychopathákra vonatkozóan ilyen irányú megállapítások nincsenek. Igaz, hogy több fiatal psychopathát látunk, az idősebb embereknel aránylag ritkábbak a kóros lelki reakciók, ennek okát azonban abban kell vélnünk, hogy idővel a psychopathák is megtanulnak alkalmazkodni az élet követelményeihez, önuralomra tesznek szert és fogyatékságaik leplezésére törekednek. Az azonban vitathatatlan, hogy a zsenik életkorának átlaga nem marad az átlagos életkor alatt, hanem éppen ellenkezően, meghaladja azt. Ez a körülmény, amint Ranschburg mondja: „ha tekintetbe vesszük, hogy a felettes egyéniségek ideg- és elmeéletük szempontjából érzékenyebbek s egyáltalában betegségeknek nagyobb százalékban vannak kitéve, mint az átlagosak, úgy azt kell hinnem, hogy ezek ellenére is hosszabb megélési koruk még inkább a szervezet egészének fizikai éltszívóssága, életképessége, tehát életre való hivatottsága, vagyis biopozitivitása mellett szól.“

Már sokkal nehezebb feladat a lángelmék psychosisokra való hajlamosságának mérlegelése. Míg általában az emberiségnek átlag 5%-a betegszik meg elmebetegségben, a kiváló tehetségűeknek Lange-Eichbaum adatai szerint körülbelül 12%-a. Ezt a 12%-ot azonban még nem szabad bizonyított értéknek elfogadnunk. Hiszen igen sok zseninek elmebetegségét csak laikusok leírásából gyaníthatjuk és bizony nagyon nehezen tudjuk, ha egyáltalában el tudjuk dönteni, hogy az ily „elmebetegségek“ vajjon nem hysteriform, lelki eredetű, psychogen kóros reakciók, melyeknek értékelése természetesen egészen más kell legyen, mint az úgynevezett endogen, öröklésen alapuló elmebetegségeké, melyek valóban az egyén bionegatív mivoltát jelzik. E téren különben is még sok tisztázni való van. Az exogen elmebetegségre, a mérgezések, fertőzések okozta elmebajokra való hajlamossá-

got, bár ezeknek a betegségeknek keletkezésében velünk született alkati sajátságainknak is szerepe lehet, nem fogadhatjuk el a zseni bionegatív mivoltának döntő bizonyítékként, mert kétségtelen, hogy a lángelme az ő alkotó munkásságából folyó életkörülményeinél fogva ártalmaknak jobban ki van téve, mint az átlagember. Mai tudásunk szerint bionegatív sajátságként csak az endogen, már a csirában megalapozott elmebetegségeket ismerhetjük el. A schizophreniában, psychosis maniac-depressivában megbetegedett zseniknek száma pedig jelentősen kevesebb. Hamarjában Bolyai János, Strindberg, Hölderlin, Tasso, Robert Mayer, a filozófus Comte, s talán Newton és Rousseau nevét tudjuk felemlíteni. Hogy azonban egy régen meghalt egyének elmebetegsége biztosan endogen jellegű volt-e, nagyon nehéz megállapítani, mert ma már tudjuk, hogy vannak olyan külső okokból származó elmebetegségek, melyek akár a szervezet öröklött adottságainál, akár a kóros folyamat lokalizációjánál fogva az endogen elmebajok tüneteit utánozhatják.

A zsenik bionegatív lényegének bizonyítására gyakran hozzák fel, hogy éppen úgy, mint a testileg és lelkileg fogyatékosak, szaporodásuk tekintetében az átlagos szaporodásnak mélyen alatta maradnak, többnyire utód nélkül halnak el, s velük gyakran a család is kihal. El kell ismernünk, hogy ez az állítás látszólag igaz, hogy azonban a valóságban így van-e, azt még az eddig hiányzó módszeres tudományos kutatásoknak kell igazolniuk, melyek számot vetnek majd azzal is, hogy vajjon mily külső körülmények játszhatnak szerepet, mint oki tényezők a fecunditas elégtelenségének keletkezésében.

Nem tagadható, hogy sok hasonlatosság van a lángelme pszichológiai és biológiai, valamint a psychopathiás és bionegatív tulajdonságok között. A végleges állásfoglalás azonban még korai volna. A kérdés egelőre lezártnak még nem tekinthető, ehhez még mélyreható tudományos vizsgálatokra van szükség. Bizonyos, hogy a legutóbbi időben olyan adatok birtokába jutottunk Boda említett tanulmánya, Ranschburgnak a kiváló tehetségek életkorára vonatkozó munkássága, Schaffernak és tanítványainak a kiváló tehetségek központi idegrendszerének hatalmasabb, gazdagabb fejlettségére utaló vizsgálata alapján, amelyek a zseninek, mint egy differenciálódott, magasabbrendű természeti objektumnak létezését nagy mértékben valószínűsítik.

Rendkívül érdekes biológiai probléma a zseni keletkezésének kérdése is. Mint azt még a század elején Reibmayr kimutatta, a tehetségek az egyes családokban, az összeházasodás, a beltenyésztés folytán az utódokban extrem földg összegeződhetnek, s ezért van az, hogy a kiváló egyéniségek között kiterjedtebb vérrokonságot találunk, mint az átlag embereknél. Ilyen beltenyésztés útján azonban aránylag sokkal kevesebb zseni származott, mint a „polárisán ellentétes gyökérgellemek keveredése“ következtében. Valóban a legtöbb zseni felmenőági rokonságában a legkülönbözőbb fajú, a legkülönbözőbb testi és lelki alkutú egyéniségeket találjuk. Együgyűség volna azt hinni, hogy bármilyen, az átlag emberiség tanulmányozásából származó típusan alapján pontosan osztályozni lehetne a zsenit, mert bár egészen

bizonyos, hogy mindnyájan ötvözetek, kevert alkatú személyiségek vagyunk, az apai vagy az anyai sajátságok dominálóan uralkodnak bennünk, míg a lángelmében ezeknek az ellentétes temperamentumbeli és jellembeli tulajdonságoknak megnyilvánulási készsége egyformán nagy. Könnyen feltehető, hogy ebből az erős ellentétességből származik a zsenit kivétel nélkül mindig jellemző belső feszültség, ami viszont a lángelme teremtésre, alkotásra ösztökélő erejének legnagyobb energiaforrása. Egészen természetes, hogy minél ötvözöttebb, biológiailag szólva minél inkább bastard egyéniség, tehát hatalmasan fejlett értelmisége mellett, minél gazdagabb különböző fajú érzelmi és ösztönös tulajdonokban, annál könnyebben teremthet eredetit és újat és az emberiség annál szélesebb rétegénél nyer elismerést, zseniként való méltatást.

Vannak kutatók, kik egyes adatok alapján, bár a kérdés módszeres vizsgálat tárgyává nem tétetett, azt állítják, hogy a lángelme megjelenését elősegíti, ha egy tehetséges család leszármazottja egy psychopathiás család gyermekével házasodik össze. Ezt a föltevést látszik igazolni Bolyai János esete. Bolyai Farkas, a szélsőségesen nyílt jellemű, az élet minden dolga iránt érdeklődő, reális világszemléletű, köztiszteletnek és közkedveltségnek örvendő lángelme feleségül veszi a schizoprenias elmebetegség csiráját magában hordozó, tehát lelki, helyesebben kedélyi és jellembeli tulajdonságait illetően vele szinte homlokegyenest ellentétes Benkó Zsuzsannát, ki később valóban schizopreniában betegedik meg. S e házasságból megszületik az egyik legnagyobb lángelme, Bolyai János, ki megteremti a világ egyik legkiemelkedőbb matematikai alkotását és végül is a schizoprenia áldozatává lesz.

Azoknak okulására, kik megbotránkoznak, ha a zseni és psychopathia, ha a zseni és elmebetegség fogalmait együtt emlegetik, ugyanazon sorban egymásmellen leírva találják, kell még egy néhány szót szólanom. Az egészséges átlagember biológiai szempontból mindig értékesebb, mint a psychopatha, de igen sok psychopatha van, ki jellemi, ethikai, szociális, kulturális szempontból messze magasan az egészségesek átlaga felett áll. Sok példa bizonyítja, hogy a psychosis sem teszi tönkre föltétlenül az alkotó erőt, sőt a zseni az ő psychotikus élményeiből is képes értéket teremteni. Elég ha Hölderlin és Strindberg alkotásaira hivatkozom. Bizonyosságaink vannak reá, hogy a paralysis kezdetén az alkotó munka intenzívebbé válik. Ennek lehetősége anatómiailag sem tagadható. Hiszen a paralysis kezdetén még csak gyulladáshoz vezetnek, amelyek nem szellemi kieséseket, de izgalmakat okoznak. Egészen bizonyos, hogy a betegség kezdetén többnyire jellemzően fellépő emelkedett közérzet, fokozott önbizalom sok gátlásnak felszabadítója lehet. Nem azt akarom mondani mindezzel, hogy a paralysis kezdetét jelentő agyvelői gyulladáshoz vezető folyamat zsenivé tehet valakit, de a zseninél olyan alkotásoknak lehet dinamikai mozgatója, melyek különben nem teremtődtek volna meg. Hogy időben meddig tarthat a paralytikus folyamatnak ez a hatása, az a betegség természetétől függően változó, valószínűen addig míg a szellemi hanyatlást okozó elfajulásos, degeneratív folyamat, mint a

gyulladás következménye az idegsejtekben be nem következnek. — De egészen meglepő tapasztalatokat tehetünk a schizophreniánál is. Sokszor látunk schizophreniás beteget, ki betegsége előtt semmi jelét sem adta az átlagtól különböző, az átlagnál nagyobb tehetségének vagy a betegség kitörésével egyidőben, vagy a betegség folyamatának megcsendesedése után azonban zseniális tulajdonságokat sejtető alkotásokkal lep meg bennünket. Volt schizophreniás betegünk, ki az iskolában egészen közpszerű, sőt az átlagnál gyengébb tehetségű gyermeknek bizonyult, s mint hetedik gimnázista betegedett meg. Az első schizophreniás betegsége két hónapi heveny nyugtalanság után nagy mértékben javult. Ebben a javult állapotban, benn az intézetben, minden segédeszköz nélkül egy matematikai probléma megoldásával foglalkozott és munkájával az egyik egyetem jelíges pályázatán a pályadíjat külön dicséret kíséretében el is nyerte. Ugyancsak ez a betegünk matematikai munkálkodásának idejében egész kötet szebbnél szebb költeményt írt, melyeken a betegség tünetei meglátszottak ugyan, de melyek mégis egy olyan nem közönséges tehetség fennállását bizonyították, aminek létezéséről a betegség előtt senki sem tudott. Hasonló meglepetést okozott nekünk egy másik fiatal, alig 16 éves gyermek, kinél hirtelen, máról-holnapra heves izgalmi állapot lépett fel és tömeges érzéksalódások, hallucinációk kíséretében a vallásos téves eszméknek csodálatosan logikus, sok filozófiai mélységet, szinte prófétai ihletettséget eláruló rendszere bomlott ki. Ez a téveseszmrendszer, bármennyire téves és beteges volt, betegünk koránál fejlettebb értelmiségére utalt és értelmesség tekintetében a betegség előtti szellemi nivóját messze felülmúlta. Igen érdekes, hogy a gyógyulás után a téves eszmrendszer éppen úgy, mint a vele kapcsolatos philosophiai gondolatok a beteg tudatából teljesen kiestek és azokat előtte föltárva szinte értetlenül állt velők szemben. Nagyon sokszor látjuk, hogy a schizophreniás folyamat megcsendesedése után a kórkép megváltozik és a beteg lassanként, fokozatosan egy téves eszmrendszer épít ki, melynek kialakításában, indokolásában sokkal nagyobb értelmi képességeket árul el, mint aminőket róla betegsége előtti értelmi megnyilvánulásai következtében feltételezhettünk volna. Mindent egybevetve tehát arra is vannak bizonyítékaink, hogy egy bizonyos elmebaj többnek is mutathatja az egyént, mint amennyit megelőzően tarthattunk felőle. Egészen bizonyos, hogy valamely elmebaj alapjättévé agyi folyamat, éppen úgy mint egyes fertőzések, mérgezések enyhébb fokú fennállás esetében serkentően hathatnak a lelki műveletekre. Minthogy elég sok psychotikus zsenit ismerünk, feltételezhetjük, hogy a lángelme és elmebetegség közötti mélyebb összefüggésnek látszatát ez a körülmény is délibábozhatja.

A ZSENI ÉS AZ ELMEBETEGSÉG közötti összefüggés kérdésének ezen vázlatos ismertetésére tulajdonképpen Szirmai né, Pulszky Henriette nemrég megjelent „Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben“ című könyve készített. El kell ismerünk, hogy a könyv szerzője nagyon hálátlan feladatra vállalkozott, midőn Magyarországon e tekintetben úttörő munkát végzett. Feladatát

azonban sajátmaga nehezítette meg, mert munkásságának céljául Lange-Eichbaum tételeinek igazolását tűzte ki, ami Széchenyi és Ady példáival kapcsolatosan látszólag sikerült is. A szerző a magyar szellemi élet kiemelkedő nagyjait, elsősorban íróinkat és festőinket tette vizsgálat tárgyává és megállapította, hogy sok volt közöttük psychopatha, sok volt, aki elmebetegség áldozata lett és hogy lángelméinkkel legtöbbször kihalt a család. Ezek mind olyan tények, melyek igazságához kétség nem fér. Mégis az írónót, ki ellenmondás nélküli híve Lange-Eichbaumnak, joggal vádolhatjuk meg egyoldalúsággal. Az ő egyoldalú beállítottsága, valamint a psychiatriai ismeretekben való gyengébb tájékozottsága, már eleve és elkerülhetetlenül hibaforrásoknak és ítéletbeli tévedéseknek tették alapját. A mélyreható psychopathologiai elemzés helyett a psychoanalysis mindenre alkalmazható Oedipus- és Elektra-komplexumának gyakori alkalmazásával igyekszik igen sok esetben valamelyik kiválóságunk psychopathiáját bizonyítani. Ügy vélem, hogy nagyjaink életében több psychopathiás jelenséget lát, mint amennyi valóban felfedezhető bennük. Nem egy diagnosztikai tévedése is van. Bár egyes a magyar irodalom jellegzetes jegyeire vonatkozó észrevétele ellentmondásra készítetne, meg kell állapítanunk, hogy könyvével a magyar kultúrának nagy szolgálatot tett, midőn a külföld tudományos köreinek figyelmét nagyjainkra felhívta. A kötet végén lévő Bolyai tanulmányáról pedig nyugodtan és túlzás nélkül mondhatjuk, hogy remekbeszabott kicsiny pathographia.

NYIRŐ GYULA